

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ, МЕТОДОЛОГІЧНІ
ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ
СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ,
ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ
ТА ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ**

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
Кафедра соціальної філософії, філософії освіти
та освітньої політики

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

III МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

***«КОНЦЕПТУАЛЬНІ, МЕТОДОЛОГІЧНІ
ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ
СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ,
ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ
ТА ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ»***

24 квітня 2019 року

м. Київ
2019

URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/13873/1/11_59-64_Vis_727_Menegment.pdf (дата звернення 10.04.2019).

4. Найдьонова Л. А. Лабораторія психології масової комунікації та медіа освіти / Культура народів Причорномор'я. 2007. № 120. С. 176-178.

5. Нонака И. Компания – создатель знания. Зарождение и развитие инноваций в японских фирмах / И. Нонака, Х. Такеучи. М. : ЗАО «Олимп Бизнес», 2011. 384 с.

6. Серьогіна Т. В. Сучасні світові тенденції розвитку сервісної сфери та їх вплив на систему надання публічних послуг / Аспекти публічного управління. – 2018. – Т. 6. – № 8. – С. 42-48. DOI: 10.15421/151845

7. Сікора Я. Б. Інструментальні засоби для реалізації управління знаннями в електронному навчанні / С. 231 – 233.?

8. Экстернализация услуг. Словарь терминов маркетинга: веб-сайт. URL: http://www.marketch.ru/marketing_dictionary/je/eksternalizatsiya_uslug/ (дата обращения 15.04.2019).

Externalization of educational services is considered through the prism of the marketing concept of service development, characterized by the emergence of new forms and technologies of service activities that would meet the educational needs of both individuals and, consequently, society and lead to the development of education in general.

Key words: education, externalization, educational services, institutions of higher education

Гомілко О.Є., провідний науковий співробітник Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАНУ, професор кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики НПУ імені М.П. Драгоманова, доктор філософських наук, професор

ОСВІТНІ ЛЕГІТИМАЦІЇ ТА ПУБЛІЧНІСТЬ НАУКОВЦЯ

Громадська позиція та публічність сучасного вченого стає дієвою суспільною силою завдяки процесу, котрий Ю. Габермас називає *кризою легітимації* пізнього капіталізму. Основною причиною останньої є послаблення позицій ідеології в якості ключового фактору легітимізації режиму панування у традиційному модерному суспільстві. Головним чином йдеться про так звані країни загального добробуту, де ліберально-демократичні настанови ідеологічно дезавуюють проблему панування, заперечуючи його реальність.

У реаліях українського суспільства, де проблема панування набуває значень посттоталітарного та постколоніального спадку, роль інтелектуалів у публічному просторі ускладнено її зневілюванням у минулому. Так, у радянському тоталітарному суспільстві інтелектуальний ресурс легітимації було підпорядковано ідеології. Відповідно, принцип автономії розуму у СРСР було зруйновано, а функцію її носія – інтелектуала – було підпорядковано ідеологічним завданням збереження тоталітарного панування. У випадку прояву незалежної позиції вченого його очікувало таврування та жорстоке покарання. Репресивний апарат тоталітаризму нищив ознаки будь-якого критичного мислення. Промовисто про зневажливе ставлення до науковця у радянські часи свідчить вислів про інтелігента у капелюхові та окулярах як відірвану від реального життя людину, котра викликає посміх та зневагу. Втім, образ недолугого у практичних справах розумника також фіксує Платон у розповіді про Фалеса, котрий, зогледівшись на небо, упав в яму. Той, хто дерзнув мислити самостійно і став прообразом першого інтелектуала, викликав сміх та образливі слова молодій служниці фракіянки, бо, на її думку, таким чином Фалес продемонстрував свою недолугість у житті. Разом з тим, античність знає іншу оповідь про Фалеса. Так, Арістотель у «Політиці» розповідає як перший філософ за допомогою астрономічних знань зумів передбачити хороший врожай оливок, що допомогло йому заробити багато грошей. Втім, Фалес це зробив не заради наживи, а для того, щоб спростувати звинувачення своїх сучасників у безкорисності для життя теоретичних знань. На жаль, відсутність в українському суспільстві позитивного образу інтелектуала до нині заважає довірливому ставленню до нього. Дану недовіру посилює постколоніальний синдром, коли здобутки української науки здебільшого приписують чи то Росії чи то СРСР.

Сучасне українське суспільство також не виявляє особливу повагу до науковців. Здебільшого у цьому науковці звинувачують владу. Втім, корупція, плагіат, політична заангажованість нерідко псуєть їх *репутацію*. Її відновлення потребує значних зусиль не лише з боку влади та суспільства. Головним чином публічна репутація українських науковців залежить від них самих, а саме їх спроможності бути незалежними інтелектуалами, котрі не бояться говорити правду не лише про інших, але й самих себе. Завдяки принциповій самокритиці українські науковці мають шанс стати сучасними інтелектуалами та повернути довіру та повагу своїх співгромадян.

Одним із ключових публічних завдань сучасного вченого стає боротьба за вдосконалення природи людини. Сучасна епоха вимагає значно більше розуму та відповідальності від окремої людини, ніж попередня. Адже їй доведеться зіткнутися у боротьбі не з класовими чи то національними ворогами, а із продуктом власної діяльності – штучним інтелектом та іншими новітніми технологіями, де тип взаємодії людини та машини стане вирішальним для подальшої долі суспільства.

На відміну від індустріального типу взаємодії, коли машина виконує людські функції, а людина виявляється придатком у даному процесі,

цифрова епоха передбачає незамінність обох учасників взаємодії. Людина та машина уможливають дії одне одного не як додатки, а як партнери по справі: без людського мислення, а не механістичної дії, машинна функція стає непродуктивною. Актуалізація ресурсів людського мислення означає не абсолютизацію наукової раціональності, а *реабілітацію та легітимацію різних типів та форм людської раціональності*. Тоді модерні критерії раціональності втрачають універсальне значення, обумовлюючи процес трансформації самого феномену науки. Розширити поле раціональності – означає розширити зону людської свободи, а відповідно сприяти вдосконаленню людського життя.

Важливим методологічним орієнтиром розгляду феномену публічності інтелектуала є основні ідеї лекції відомого британсько-німецького соціолога Ральфа Дарендорфа, котру він прочитав у 1994 році у Колумбійському університеті на семінарі присвяченому одному із найвпливовіших американських інтелектуалів ХХ століття Ліонеля Тріллінга. Дана лекція має назву «Громадянська відповідальність інтелектуалів: проти нового страху перед Просвітництвом»¹. Головна її думка – це нагадування вченим про їх *відповідальність* перед суспільством. У контексті помітного впливу постмодерністської недовіри до метанаративів дана думка набуває особливої актуальності. У наш час постправди, котрий можна розглядати як кульмінацію такої недовіри, посилення відповідальності інтелектуалів перед суспільством є вкрай важливим. Р. Дарендорф вважає, що ті суспільства, де вони німі, позбавлені майбутнього. На його думку, інтелектуали мають право підтримувати ту чи іншу позицію, але бути одностайними у схвалюванні однієї не можуть. Зобов'язання інтелектуалів – це публічно виражати існуючі точки зору, таким чином легітимуючи їх у суспільстві. Р. Дарендорф нагадує про задекларований Просвітництвом договір між ідеями та практичними діями, котрий, на його думку, не втратив своєї актуальності в якості рушія свободи і в наш час. Перекопати людей не володіти істиною, а усвідомлювати її як «одичину», тобто таку, котра має значення у певному контексті та потребує свого теоретичного та практичного обґрунтування, постає як принципове завдання сучасного інтелектуала.

Р. Дарендорф для осмислення громадської відповідальності інтелектуалів звертається до творчого спадку та життєвого досвіду низки мислителів, зокрема, відомого британсько-німецького філософа та вченого Карла Поппера. Він особливо в останній роки свого життя був глибоко стурбований даною проблемою. Так, у зв'язку з кубинською ракетною кризою захоплення К. Поппера радянським фізиком та дисидентом Андрієм Сахаровим різко змінилось на жорстку критику. К. Поппер його назвав «військовим злочинцем», звинувачуючи А. Сахарова у створенні радянської

---

¹ Див. російський переклад тексту лекції. Режим доступу: http://www.polisportal.ru/index.php?page_id=51&id=121

ядерної зброї та поради тодішньому очільнику держави Хрущову розмістити ракети на Кубі, а у випадку необхідності їх застосувати проти США. Важливо, що це не були голослівні звинувачення. Дані факти визнав сам А. Сахаров. І хоча реакція з боку світової академічної спільноти на них була досить м'якою, сам же К. Поппер сильно шкодував за свої схвальні слова на адресу А. Сахарова і вважав своїм громадським обов'язком їх спростування.

Р. Дарендорф не обходить увагою у своїй лекції відому роботу Томаса Куна «Структура наукових революцій», котра кардинально змінила погляди на розвиток та зміну наукових теорій саме з огляду їх відкритості ціннісно-світоглядним сферам життя. Визнаючи вагомий внесок теорії Т. Куна зміни наукових парадигм, Р. Дарендорф вважає, що її ключове поняття «наукове товариство» було в подальшому вульгаризовано та стало підставою для відмежування науковців від громадського життя та посилення їх академічної закритості. Р. Дарендорф переконаний, що знання по своїй природі є загальнодоступними. А тому, відповідальні перед суспільством вчені мають керуватись не лише логікою наукового аналізу, але й у рівній мірі етикою наукового дослідження та моральними наслідками пізнання. Саме вихід науки у площину моралі уможлиблює, на думку Р. Дарендорфа, утримання науки у вимірі звичайного життя. Він називає *інтелектуалом* вченого, діяльність котрого виходить за межі науки у сферу суспільства. А тому інтелектуалом може бути будь-який вчений, незалежно чи то гуманітарій, чи то природознавець.

Втім, здійснення наукового дослідження потребує певної інституційної організації та місця, де його можна було б вільно здійснювати. *Автономія університету* постає як необхідна умова та принцип забезпечення не лише простору для наукової діяльності, але й необхідного для цього часу. Р. Дарендорф наголошує, що у випадку, коли реальний час втручається в академічний час як то фінансові проблеми чи то бюрократичні перепони, то з необхідністю страждає якість наукових досліджень. На жаль, інституційна організація наукової діяльності українського науковця нерідко обтяжена бюрократичними вимогами, виконання котрих ігнорує його потребу в академічному часі. Вихід за академічні межі у сферу публічності потребує від науковця також додаткового часу.

Важливо з'ясувати, чию позицію науковець має декларувати у суспільстві. Чи це має бути особиста позиція науковця? Чи наукової спільноти, до котрої він належить? Чи певну ідеологію? Адже, для того, щоб діяльність інтелектуала набула «загальної значущості», вона має виражати певні суспільні інтереси. Р. Дарендорф вважає, що інтелектуал повинен виражати інтереси тих груп людей, котрі не спроможні або не бажають це робити. Виконання даного завдання, на його думку, складає високий моральний обов'язок інтелектуала. Важливо, що його здійснення має відбуватись згідно певних правил та прозоро.

Звернення Р. Дарендорфа до робіт Юргена Габермаса обумовлено важливістю поняття громадськість для визначення представницької бази

публічної сфери інтелектуала. Ю. Габермас для теоретичного відтворення суспільства використовує поняття мова та дискурс, завдяки котрим у суспільстві задається певний спосіб комунікації. Комунікативна дія за Ю. Габермасом – це дія орієнтована на розуміння дій окремих людей у життєвому світі. Вона протиставляється стратегічним діям у системах, котрі спрямовані на здобуття успіху. Адже комунікативна дія має на меті досягнення розуміння та суспільного консенсусу, а не задоволення особистих інтересів. Саме завдяки вільному дискурсу стає можливим вироблення у суспільстві нових норм. Очевидно, що роль інтелектуала у даному процесі є особливо значущою. Адже саме завдяки його публічній позиції стає можливим 1) розширення представницької бази учасників комунікативного дискурсу; 2) озвучення та раціональне прояснення їх позиції; 3) вироблення нових суспільних норм; 4) досягнення суспільного консенсусу на підставі раціональної аргументації.

Формування національного суверенітету Ю. Габермас розуміє як раціональний процес, що передбачає творення громадянської волі, котра за межами цієї раціональної процедури мала б анархічний характер. То ж кінцевою метою здійснення комунікації у суспільстві є посилення національної держави, її інституцій та соціальної взаємодії. Таким чином, базою для представницької діяльності інтелектуалів окрім 1) громадянського суспільства є одночасно 2) сукупність існуючих політичних спільнот, серед котрих ключовою залишається *національна держава*, а також 3) уявна громадськість, тобто суспільно-значуща активність пересічних громадян.

Питання про мотивацію публічної сфери діяльності вченого має різні тлумачення. В античності питання про громадську філософа цікавить багатьох мислителів, зокрема, Арістотеля. Він говорить про «умоглядне життя» вільної людини, котре позбавлене імпульсів користолюбства та пошуків власної вигоди. Арістотель вважає, що «умоглядне життя» є вищою формою життя, котра дарує людині блаженство та щастя. Служіння загальному благу споріднює арістотелівського інтелектуала із ніцшианською надлюдиною, котра також переймається не власними проблемами, а людськими.

Важливим поняттям рушія публічної діяльності інтелектуала є поняття *покликання*, котре ґрунтовно розробляє Макс Вебер². Дане поняття уможливорює моральну цілісність людини, коли сходяться етика переконання та етика відповідальності. Таким чином, *переконання* та *відповідальність* вченого є фундаментальними рушіями його публічної активності. Ось чому підготовка вченого має передбачати формування його етосу, де питання відповідальності є ключовим.

---

² Див. Макс Вебер. *Покликання до політики*. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/weber/wbs08.htm>

Важливо вказати, що окрім етичної складової підготовки науковців як інтелектуалів, має бути представлена практика вироблення їх публічних навиків як то вести дискусію, публічно виступати, аргументовано переконувати широкі верстви людей тощо. На жаль, освіта в Україні, зокрема, університетська не досить активно запроваджує таке навчання. Так, відсутність практики проведення дебатів, котрі починаючи зі школи є невід'ємною складовою західної освіти, істотно занижують публічний потенціал українського науковця. То ж одним із напрямів підготовки українських інтелектуалів можна вважати широке запровадження в освіті *інституту дебатів*. Очевидно, що роль у даному процесі Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова важко переоцінити. Принаймні університет міг би висунути ініціативу проведення таких дебатів серед інших університетів. Очевидно, для того, щоб виграти дебати, потрібно багато чому навчитись і тим, хто у них бере участь, і тим, хто за ними спостерігає. Відповідно освітні навчальні програми мають взяти до уваги потребу у розвитку публічної компетенції науковця, зокрема, впровадження низки курсів з риторики, логіки, філософії тощо. Недавні президентські перегони в Україні продемонструвати жалюгідний рівень культури дебатів з обох боків – і політиків, і українських громадян. Покращити політичну культуру українців – це одно із завдань сучасних українських інтелектуалів, котрі, з одного боку, мали б довіру суспільства, а з іншого – самі відчували б за нього відповідальність.

Бобрицька В.І., професор кафедри соціальної філософії. філософії освіти та освітньої політики Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, доктор педагогічних наук, професор

ПЛАНУВАННЯ Й УПРОВАДЖЕННЯ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Обґрунтовано, що позиціювання України як суверенної, демократичної, європейської країни визначає пріоритети сучасного розвитку вітчизняної освітньої політики: зорієнтованість на загальнонаціональні цінності, зокрема цінності громадянського суспільства. Визначено, що перспективним є упровадження громадянської освіти у сучасній демократичній Україні, що забезпечить широкі можливості для розвитку демократичних прав, обов'язків та активної участі членів суспільства в громадській, політичній, соціальній, економічній, правовій і культурній сферах життя як на національному, так і міжнаціональному рівнях.